

Bled se leagă tipologic de grupul Maribor-Ruše, dar reprezintă o etapă mai evoluată. Astfel, decorul specific acestui din urmă grup nu se mai întâlnește la Bled.

Urna în formă de ceașcă pintecoasă, cu gît scund și fără toartă derivă dintr-o formă analogă din Hallstatt B, dar este specifică Hallstattului C. Asemenea vase se găsesc și în Austria de jos (Statzendorf-Gemeinlebarn). Ceașca cu toartă mult supraînălțată (pl. VIII/1) este de asemenea prezentă în mai multe cazuri. Ornamentația este sărăcăcioasă. Predomină decorul incis, dar se întâlnesc și câteva cazuri cu decor grafitat. Acest din urmă gen de decor se întâlnește în Slovenia începînd din Hallstatt B.

Cronologia necropolei de la Bled se bazează numai pe considerații tipologice. Autorul consideră Bled mai nou decît necropola de la Ljubljana, care prezintă cele mai multe elemente de legătură cu grupul Hallstatt B Maribor-Ruše. În același timp Bled aparține perioadei anterioare culturii clasice ilire, care în Slovenia este ilustrată de descoperirile de la Santa Lucia, Kobarid și Vače. Necropola de la Bled este contemporană cu începutul fazei Este II din Italia, cu descoperirile de la Dalj și cu orizontul mai vechi de morminte din cimitirele de la Ripač, Donja-Dolina și Glasinac din Bosnia.

După datarea lui Gabrovec, necropola de la Bled ar corespunde, în țara noastră, începutului culturii Basarabi. Deocamdată, din această vreme, cunoaștem mai ales descoperirile funerare « a pozzo » de la Balta Verde și Blejești. Grupul Virtop-Plopșor aparține unui orizont mai vechi, corespunzător în timp Hallstattului B din Europa Centrală. Totuși acest grup, credem noi, prezintă cele mai multe asemănări cu descoperirile de la Bled, mai ales cu tipul 5 de morminte. Există destule indicii pentru a presupune un orizont larg, Hallstatt B, care în lumea traco-ilirică prezintă multe asemănări, de rit, ritual și chiar în ceramică. Acest fond mai larg capătă diferențieri locale din ce în ce mai accentuate în epocile ce urmează, dar izolat se găsesc o serie de fapte care con-

firmă persistența sa și mai tîrzie. În acest sens descoperirile de la Bled sînt interesante, deoarece ilustrează cu noi date componența vestică a fondului Hallstatt B, care la Bled se prelungește și în etapa imediat următoare. Dacă în lumea ilirică s-au petrecut fapte care au dus la schimbarea totală a ritualului și ritualului (în Hallstatt C găsim acolo inhumație în poziție întinsă, de obicei în tumuli), în lumea tracică continuă, pînă spre sfîrșitul Hallstattului, ritul incinerăției cu diverse variante de ritual. În acest sens descoperirile de la Birsești și Ferigele ne oferă un exemplu de persistență a fondului local care se leagă de orizontul mai larg Hallstatt B.

Al. Vulpe

GEORGES VALLET, *Région et Zancle. Histoire, commerce et civilisation des cités chalcidiennes du détroit de Messine* (Thèse). Paris, de Boccard, 1958, 407 pp. + 20 pl.

FRANÇOIS VILLARD, *La céramique grecque de Marseille. Essai d'histoire économique*, Bibliothèque des Ecoles françaises d'Athènes et de Rome, fasc. 191, Paris, de Boccard, 1960, 177 pp. + 58 pl.

Studiile asupra istoriei timpurii a coloniilor grecești din vestul Mediteranei sînt în ultima vreme într-un mare avînt. Recente cercetări arheologice au revoluționat cunoștințele noastre privind colonizarea miceniană și greacă și istoria vieții coloniale; astfel: descoperirea ceramicii miceniene în insulele Lipari, a celei mai vechi așezări elene din Italia în insulele Pithecussai din golful Napoli (prima jumătate a secolului VIII î.e.n.), prospecțiunile din teritoriul rural al Gelci urmărind evoluția procesului de elenizare în jurul unei colonii grecești etc. Importante opere de sinteză s-au succedat la intervale scurte, printre care cităm: cele două ediții ale tezei lui J. Bérard asupra colonizării grecești în Sicilia și Italia (1941—1957), T. J. Dunbabin, *The Western Greeks*, (1948), T. Bernabò Brea,

The Sicily before the Greeks (1957); Lord W. Taylor, *The Mycenaean Pottery in Italy and Adjacent Areas* (1958). O valoroasă contribuție la progresul acestor studii o reprezintă volumele tinerilor arheologi Georges Vallet și François Villard.

Cele două cărți sînt intitulate modest; ele nu reprezintă însă numai monografia unor cetăți elene coloniale în epoca arhaică, ci sînt adevărate sinteze asupra civilizației grecești în vestul Mediteranei, realizate din puncte de perspectivă opuse, dar cu rezultate complimentare. Ele compun un tablou destul de complex al lumii elene din bazinul Mediteranei occidentale și al influențelor radiate în jurul ei. Cărțile sînt lucrate cu aceea erudiție completă și acel spirit fecund și limpede care caracterizează monografiile publicate de arheologia franceză de după război (Creta dedalică, Cyrene, Corint, Delos). Pline de soluții interesante, cele două lucrări oferă o lectură instructivă și stimulantă.

Vallet se ocupă de două orașe care au reținut mai puțin atenția arheologilor și istoricilor. Rhegion și Zancle, situate în legenda strîmtoare dintre Scylla și Charybda, au fost cercetate cu totul ocazional de arheologi. Rolul lor în antichitatea greacă nu trebuie însă subapreciat. În acest punct obligat de trecere al rutelor comerciale care legau estul și vestul lumii grecești, istoricul modern poate studia multe dintre problemele-cheie ale Mediteranei arhaice și clasice; ne-o demonstrează convingător cartea lui Georges Vallet.

Chiar în primul capitol al cărții, intitulat « Les débuts de la civilisation grecque en Occident », autorul răsfoarnă o teză care a găsit mulți partizani printre învățații străini și chiar romîni; e vorba de problema comerțului precolonial, sau, mai exact, de « perioada precolonizării ». Vallet demonstrează că cele mai vechi descoperiri de materiale grecești din Italia și Sicilia sînt contemporane cu primele colonizări. Identificarea recentă a mormintelor din secolul VIII î.e.n. din insula Pithecussai a contribuit la clarificarea lucrurilor. De asemenea studiile efectuate recent de Vallet și Villard asupra geometricului

siciliot au dovedit — credem — convingător că nu se poate vorbi de ceramică geometrică greacă și de imitație anterioară primelor colonii. Partea centrală a cărții este capitolul: « Zancle et Rhégion à l'époque archaïque », în care se încearcă o reconstituire a civilizației și culturii din cele două orașe. Concluziile autorului au însă o valoare mai generală. Evidența ceramicii grecești descoperite în Italia, Sicilia și sudul Franței, îl determină pe Georges Vallet să distingă în vestul Mediteranei pentru epoca arhaică două zone principale « de influență », care se întretaie în zona strîmtoării Messina: pe coastele de sud ale Italiei și în răsăritul și sudul Siciliei domina Corintul și produsele sale; pe coastele mării Tireniene comerțul era, poate, în mina corăbierilor din Grecia asiatică (foceni!), produsele fiind de proveniență mai variată, îndeosebi de lux. Cele două orașe din strîmtoare au avut astfel un important rol ca puncte de tranzit al comerțului occidental. În această parte a cărții se găsește și un capitol interesant asupra ceramicii chalcidice, pe care autorul (după Langlotz și împotriva lui Rumpf și Smith) încearcă să o atribuie atelierelor din Rhegion (mai mult cu argumente logice decît cu dovezi convingătoare)¹. Tot la Rhegion este localizat și centrul de proveniență al celor mai multe și mai importante vase de bronz din sec. VI î.e.n. (de pildă craterele de la Vix și Trebeniște). În ultima parte a cărții intitulată *Grandeur et décadence des cités chalcidiennes*, autorul examinează istoria politică a celor două orașe pînă la căderea tiraniei (461 î.e.n.). Atragem atenția asupra unui capitol deosebit de interesant privind începutul monetăriei grecești în occident.

Lucrarea lui François Villard reprezintă confluența a două cercetări deosebite. Prima

¹ Ținem să menționăm printre altele un amănunt care are importanța lui în această discuție. Vase chalcidice nu lipsesc total în coloniile pontice. Două fragmente au fost identificate de curînd de N. M. Losseva, la *Фанагория*, în *МИА*, 57, Moscova, 1956, p. 164 și urm.

se referă la ceramica greacă din secolele VI—IV î.e.n. de la Marsilia; a doua, cu orizont istoric mai larg, este o încercare asupra influenței elene în Gallia și a roadelor ei. De fapt însă, așa cum se prezintă cititorului, cartea este reluarea, după trei decenii de cercetări arheologice, a temei lui Jacobsthal și Neuffer, *Gallia Graeca*. Autorul ține de altfel, în primele pagini, să prezinte « în perspectivă » rezultatele sale în raport cu cele ale arheologilor germani. Comparația este instructivă deoarece scoate în relief deosebirile de orientare, de sistem — am zice — între cercetări din perioada 1930 și cele din ziua de astăzi. Villard reproșează studiului lui Jacobsthal și Neuffer un defect de metodă; ceramica de import a fost examinată în funcție de problema datei de întemeiere a orașului Massalia; importurile grecești din perioada imediat următoare, selectarea lor tipologică și izolarea lor în raport cu produsele locale massaliote au fost neglijate; de aici inconsistența concluziilor cu privire la rolul economic pe care Massalia l-a avut în Gallia timpurie. Urmărind să înțeleagă mai adânc acest rol, Villard a studiat etapele importurilor la Massalia, din arhaic și pînă în pragul epocii elenistice; de asemenea el a încercat — așa cum vom arăta mai jos — să deosebească producția locală de aceea importată. Baza concluziilor sale este constituită de « Inventarul critic al ceramicii grecești de la Marsilia »; este un studiu complet și util, care din nefericire nu există pentru multe orașe grecești. Ceramica este studiată tipologic și stilistic. Autorul folosește cu insistență, în concluziile la acest inventar, metoda examinării statistice comparative a materialelor. El urmărește fluctuațiile importurilor la Massalia. Deși metoda statistică este folosită cu unele succese în arheologie, Villard se bizuie pe ea cu prea mare siguranță. Pentru ca această metodă să funcționeze în chip satisfăcător se cere în primul rînd ca numărul total al pieselor a căror statistică se face să fie destul de mare, și deci săpăturile foarte întinse, pentru ca totalurile obținute să aibă valoare istorică. În al doilea rînd

trebuie utilizate numai acele piese a căror datare este asigurată. Or, în cartea lui Villard lipsește o prezentare a cercetărilor arheologice efectuate la Marsilia (însoțită evident de un plan topografic detaliat), ceea ce nu ne permite să apreciem amploarea acestor cercetări și rezultatele lor. De asemenea în gruparea cronologică a unor piese, care prin numărul lor oferă autorului importante puncte de sprijin pentru fixarea concluziilor istorice, există incertitudini. Ne referim mai ales la cele peste 300 de fragmente de cupe ioniene de uz curent, datate prea strîns între 580—540 (ele au circulat pînă către sfîrșitul sec. VI î.e.n.). De aceea totalurile la diversele categorii stilistice și cronologice și concluziile care decurg din ele nu ni se par suficiente de întemeiate.

De un interes deosebit este capitolul privind ceramica locală de la Marsilia. Criteriile după care Villard a reușit să distingă această categorie sînt următoarele: tehnica grosolană; argila (de trei categorii diferite) incomplet arsă, inconsistentă, folosită pentru obiecte sigur fabricate pe loc, ca tuburile de canalizare, țiglele, oalele și greutatea de plasă; descoperirea unui cuptor de olar, de la începutul secolului V î.e.n., împreună cu numeroase rebuturi de fabricație. Se constată trei categorii de vase de proveniență massaliotă, corespunzînd principalelor categorii ceramice din Grecia asiatică; ceramica pictată decorată în benzi; ceramica fără decor; ceramica cenușie. Identificarea grupei ceramice locale a constituit un important punct de plecare pentru urmărirea procesului penetrației economice a Massaliei în interiorul Galliei; s-au putut astfel găsi în așezările locale, adesea destul de îndepărtate, produse fabricate indiscutabil în colonia foceană. Determinarea grupelor arhaice de ceramică locală este un succes nou al arheologiei grecești. Ea a fost realizată în diverse centre ca Al Mina în nordul Siriei, de către R. Barnett, Tarsus, de către G.M.A. Hanfmann. Rezultate importante în această direcție au fost de asemenea obținute de arheologii sovietici M. Hudiak și V. Skudnova în micul

orașul Nymphaeum din Crimeea. Pentru Massalia, Villard pune în legătură apariția producției locale cu o anumită scădere a importurilor din Grecia asiatică. Presupunerea sa este greu de verificat, atît pentru ceramica ioniană cît și pentru grupele locale. De altfel în « Inventarul » său, categoria ioniană este destul de neprecis datată (ceea ce este în acord deplin cu stadiul prezent al studiilor privind cronologia și tipologia acestei categorii) pentru ca pe baza ei să se poată urmări în amănunte curba importurilor ioniene la Massalia.

Partea a doua a cărții, intitulată « L'activité de Marseille aux époques archaïques et classique » este un excelent corolar la lucrarea lui G. Vallet, prezentată în prima parte a dării noastre de seamă. După un mic capitol, dedicat cronologiei întemeierii (cître 600 i.e.n. după Eusebiu și izvoarele arheologice), Villard expune istoria politică și economică a Massaliei pînă în epoca elenistică. Ultimul capitol este dedicat teritoriului Massaliei și relațiilor orașului cu Gallia. Istoricii coloniei foceene dispun de unele texte istorice deosebit de prețioase pentru studiul acestei probleme. Ne referim în primul rînd la tabloul instructiv al elenizării sudului Galliei, așa cum ne este înfățișat de compilatorul lui Trogus Pompeius, Iustin. Cercetările arheologice întinse și prospecțiunile au reușit să identifice așezări greco-indigene în secolul VI i.e.n. Prin cartarea lor s-a reușit delimitarea teritoriului aparținînd Massaliei arhaice. Se presupune astfel că el se întindea de jur împrejurul orașului pe o rază de circa 15 km. În secolul III i.e.n., după ce raporturile de forțe din interiorul Galliei se schimbaseră în favoarea celților, colonia foceeană își mărește teritoriul ei în chip considerabil.

În continuare, arheologul francez examinează, pe baza tuturor mărturiilor, rolul Massaliei în elenizarea Galliei. El pune dintru început față în față cele două teze asupra acestei probleme. Prima, aparținînd lui Camille Jullian, consideră Massalia principalul intermediar dintre Grecia și popoarele Galliei; potrivit celei de-a doua teze, formulată prima dată de J. Déchelette, influența greacă

s-a exercitat asupra centrului Europei prin valea Padului și a Tessinului cît și prin regiunile lacurilor elvețiene, rolul de mare intermediar al Massaliei începînd abia din epoca elenistică. Discuția a fost reinviată recent de senzaționalele descoperiri de la Vix-Mont Lassois. Punîndu-și această complexă problemă istorică, Villard procedează la un clasament cronologic riguros al materialelor arhaice de import descoperite în Europa Centrală. La capătul cercetării sale el constată mai multe etape ale relațiilor dintre Massalia și Gallia. Prima, cu o fază preliminară în a doua jumătate a secolului VII i.e.n., aparține în întregime secolului VI i.e.n.: Massalia este principala poartă de pătrundere a mărfii grecești prin culoarul Ronului și al Saônei. În sec. V i.e.n. însă situația se schimbă complet; după 500 i.e.n. comerțul etrusc obține hegemonia și Massalia decade pentru o perioadă destul de lungă, pînă în pragul elenismului. În incheierea capitolului, Villard analizează cu multă amănunțime toate textele antice care amintesc cîte ceva despre drumul cositorului și de rolul Massaliei (considerabil, pe cît se pare), ca ultimă escală a acestui legendar drum.

Petre Alexandrescu

JAN ŻAK, *Najstarsze ostrogi Zachodniosłowiańskie. Wczesnośredniowieczne ostrogi o zaczętach naczynkowato zagiętych do wnętrza* (= Cei mai vechi pînteni la slavii apuseni. Pînteni din epoca medievală timpurie cu capetele brațelor îndoite înăuntru), Warszawa-Wrocław, 1959, 170 p., 34 + IX pl. în text și 5 planșe explicative în afară de text Apărută în seria *Biblioteka Archeologiczna* sub redacția lui Witold Hensel, Tom. 12.

În introducerea lucrării, autorul arată că problema originii, clasificării și datării pîntenilor cu capetele brațelor îndoite înăuntru (*Hackenspioren*) a reținut atenția a